

Geliş Tarihi:

12.10.2024

Kabul Tarihi:

13.03.2025

Yayınlanma Tarihi:

28.03.2025

Kaynakça Gösterimi: Kılınç, K. (2025). Almanya’da Türk girişimciliğinin doğuşu ve gelişimi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi İnovasyon ve Girişimcilik Özel Sayısı*, 24(Özel Sayı), 67-99. doi: 10.46928/iticusbe.1583778

ALMANYA’DA TÜRK GİRİŞİMCİLİĞİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Araştırma

Kazım Kılınç

Sorumlu Yazar

İstanbul Esenyurt Üniversitesi

kazimkilinc@esenyurt.edu.tr

Kazım KILINÇ, Esenyurt Üniversitesi MYO İşletme Yönetimi Bölümü’nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta ve K Medya Grubu Başkanı olarak çalışmalarını devam ettirmektedir. Makro Ekonomi, Türkiye Ekonomisi, Sermaye Piyasası ve Borsa, Girişimcilik, KOBİ’ler, sektör ve ülke raporlarıyla ilgili araştırmalar yapmaktadır.

Almanya’da Türk Girişimciliğinin Doğuşu ve Gelişimi

Kazım Kılınç

kazimkilinc@esenyurt.edu.tr

Özet

1960’ların başlarında Almanya’ya işçi olarak giden Türklerin bir bölümü, sonraki dönemlerde şartların zorlaması ile işyeri açarak kendi işinin patronu olmuş ve bu ülkede kalıcı hale gelmiştir. Bugün Almanya’da bakkallık/marketçilikten restoranlara, tekstilden turizme, gıdadan inşaat sektörüne kadar değişik alanlarda 100 binin üzerinde Türk işletmesi faaliyet göstermektedir. Bu çalışmada Türk işletmelerinin Alman ekonomisindeki konumu ve iki ülke arasında oluşturduğu sinerji analiz edilecektir. Bu makalede, Almanya’da esnaflıkla başlattıkları girişimcilik sürecini dev işletmelere dönüştürmeyi başaran Türklerin motivasyon kaynakları ve oluşturdukları girişimcilik ekosistemi ele alınacaktır. Tarihsel bir değerlendirmenin ardından, Türk iş dünyasının günümüzdeki boyutları değerlendirilecektir. Çalışmada, Türk girişimcilerin Almanya’da çeşitli sektörlerdeki faaliyetleri ve ekonomik gücüyle ilgili yapılan araştırmalar, mevcut literatür yoluyla taranmıştır. Çeşitli kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından hazırlanan raporlardaki veriler kullanılarak değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, Türk işçilerinin büyük zorluklarla edindikleri tasarruflarını, şirketleri için sermayeye dönüştürmeyi başardıkları görülmektedir. Türk girişimcileri bugün üretim, yatırım ve istihdam açısından Alman ekonomisine büyük bir katkı sağlamaktadır. Almanya’da yaklaşık 60 yıl önce ağır işçilik olarak başlayan Türk girişimciliği, bugün hemen her sektörde dev işletmeler haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle Türk girişimciler, girişimcilikte örnek teşkil edecek bir yapı kurmayı başarmış ve Almanya’da Türkiye’nin etkili bir lobi gücü olmuştur. Türkler, dilini ve kültürünü bilmedikleri bir ülkede işletmeler kurmak suretiyle üretim, yatırım, istihdam ve ihracat gerçekleştirerek Türk girişimciliğinde örnek bir başarı sergilemiştir. Başarı bununla da sınırlı değildir. İki ülke arasındaki ticaret, turizm ve siyasi ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Bu başarı tablosunda büyük payı bulunan faktörlerin tartışılması, çalışmayı farklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Almanya, Türk girişimciler, Alman ekonomisi.

JEL Kodu: L26, B27, F15, F16, F21, F22

Origins and Development of Turkish Entrepreneurship in Germany

Abstract

In the early 1960s, some of the Turkish workers who migrated to Germany eventually overcame the challenges of their working conditions by establishing their own businesses, becoming entrepreneurs, and securing a permanent place in the country. Today, over 100,000 Turkish enterprises operate across various sectors in Germany, ranging from grocery stores and restaurants to textiles, tourism, food, and construction. This study analyses the role of Turkish businesses in the German economy and the synergy they have created between the two nations. This article examines the entrepreneurial journey of Turks in Germany, which began with small businesses and eventually expanded into large-scale enterprises. It explores the sources of motivation that have driven Turkish entrepreneurs, as well as the entrepreneurial ecosystem they have built. Additionally, the study evaluates the historical background of Turkish entrepreneurship and its current significance. In this study, a collection of research on the activities in various sectors and economic power of Turkish entrepreneurs in Germany were scanned by means of existing literature. An assessment was performed through utilization of data from reports prepared by various public and non-governmental organizations. Turkish workers have successfully transformed their hard-earned savings into capital for their businesses. Today, Turkish entrepreneurs make significant contributions to the German economy in terms of production, investment, and employment. What started as small businesses in the 1960s has now evolved into large-scale enterprises across various industries. Notably, Turkish entrepreneurs have established a strong presence in Germany, even surpassing Turkey itself in terms of business organization and structure. Turkish entrepreneurs have demonstrated an exemplary success story by establishing businesses in a foreign country where they were unfamiliar with the language and culture. Through production, investment, employment, and exports, they have built a strong presence in Germany. This success, however, is not coincidental. Economic policies, cultural factors, and political developments between the two countries have played a crucial role in shaping this outcome. The study stands out by discussing the various factors contributing to this success rather than merely presenting the achievements of Turkish entrepreneurs.

Keywords: Entrepreneurship, Germany, Turkish entrepreneurs, German economy.

JEL Code: L26, B27, F15, F16, F21, F22

Giriş

Türkiye demokratik/laik yönetimi, doğal güzellikleri, demografik ve stratejik avantajlarıyla, ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Türkiye, bu özellikleri nedeniyle konjonktüre bağlı olarak yakınlığı ve yoğunluğu değişmekle beraber hemen her ülke ile ilişki içinde olmuştur, olmaya da devam etmektedir. Almanya, Türkiye'nin yoğun ve yakın ilişki içinde bulunduğu ülkelerin başında gelmektedir. Bu ilişkinin tarihsel, siyasi ve ekonomik temele dayandığını belirtmeliyiz. Nitekim Osmanlı Devleti ile Almanya arasında tarihsel açıdan en önemli diplomatik ilişki, 1889 yılında Kayzer II. Wilhelm ve eşinin İstanbul'a gelmesiyle kurulmuştur. İki ülke arasında kurulan bu köprü, daha sonraki yıllarda siyasi ve ekonomik unsurlarla genişletilerek yoğunlaşmıştır (Reyhan, 2005, s. 217-266).

Almanya ile ilişkiler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da farklı boyutlarda devam etmiştir. Ancak 1933 yılının başında iktidara gelen Adolf Hitler yönetimindeki Almanya ile ilişkiler, yayılmacı politikalar ve katliamlar nedeniyle kesintiye uğramıştır. Almanya, II. Dünya Savaşı'nı büyük bir hezimetle kaybetmiştir. Yaklaşık 80 milyon kişinin öldüğü savaşta, Almanya bazı kaynaklara göre 6,5 milyon vatandaşını kaybetmiştir (Kıyağan, 2024). Başka kaynaklara göre ise ülke, savaşta 4 milyon 280 bin insanını kaybederken (Ana Britannica, 1985, s. 498) birçok kent adeta yerle bir olmuş, ekonominin can damarını oluşturan fabrikalar harabeye dönmüştür (Koçak & Kılınç, 1997, s. 16). Özetle Almanya bu savaşın faturasını en ağır şekilde ödeyen ülkelerin başında gelmiştir.

Almanya, 1950'li yıllara böyle bir yıkımla girmiştir. Ekonomisinin büyük hasar görmesi üzerine Almanya yönetimi ülkenin toparlanabilmesi, hatta yeniden dünyanın önde gelen ülkelerinden biri haline gelebilmesi için yeni bir kalkınma hamlesi başlatmıştır. Ancak bu noktada en önemli sorun, milyonlarca gencin ölümü nedeniyle büyük bir iş gücü açığının bulunmasıdır. 1960'lı yıllara gelindiğinde iş gücü ihtiyacı daha da artmıştır. Almanya, bu sorunu aşmak amacıyla çözüm yolları aramıştır. Yönetime göre çözüm, iş gücü ithal edilmesidir.

Almanya, iş gücü açığını kapatmak, hiç olmazsa azaltmak için Avrupa ülkelerinin yanı sıra birçok ülke ile iş gücü anlaşması yapmıştır. Bu kapsamda 1955 yılında ilk anlaşma, İtalya ile yapılmıştır. 1960 yılında ise anlaşma yapılan ülkeler zincirine Yunanistan ve

İspanya halkaları eklenmiştir. 1961 yılında bu sürece Türkiye ile yapılan anlaşma dahil olmuştur. Daha sonra sırasıyla Fas, Portekiz, Tunus ve son olarak Yugoslavya ile iş gücü anlaşmaları yapılmıştır. Bu anlaşmaların imzalanmasının ardından söz konusu ülkelerden Federal Almanya'ya işçi akını başlamıştır (Kılızocak, 1996, s. 20).

Tablo 1. Almanya'nın Ülkelerle Yaptığı İş Gücü Anlaşmaları, (1965-1968)

Yıl	Ülke
1955	İtalya
1960	Yunanistan
1960	İspanya
1961	Türkiye
1963	Fas
1964	Portekiz
1965	Tunus
1968	Yugoslavya

Kaynak: Kızılocak, 1996, s.20

Almanya'nın iş gücü talebi ile Türkiye'nin o dönemde yurt dışına iş gücü göndermek istemesi ortak bir zeminde buluşmuştu. Türkiye, 1960-1970 döneminde ithal ikameci bir sanayileşme politikası uyguluyordu. Öte yandan o dönemde ödemeler dengesindeki açık, ekonominin gelişmesine engel olan en önemli faktörlerden biriydi (Şen vd., 2008, s. 17). Zira Türkiye'nin ihracatı ve turizm gelirleri bir hayli düşüktü. Yine ülkeyi yönetenlere göre işçi dövizleri, Türkiye için önemli ve yeni bir kaynaktı. Bu kaynağın mutlaka değerlendirilmesi gerekiyordu. Ayrıca Türkiye, tarımdan sanayileşmeye geçiş yapmaya çalışıyordu. Bu durum işsiz sayısının artmasına neden olmuştu. Dolayısıyla Hükümet, yurt dışına iş gücü göndermek suretiyle bu sorunların bir nebze de olsa çözüleceği beklentisi içindeydi. Bunlara ek olarak yurtdışına çalışmak için giden Türk işçilerinin ülkeye dönüşlerinde çeşitli yeteneklere ve bilgilere sahip olacakları beklentisi vardı. Zira bu işçiler, gittikleri ülkelerde meslek sahibi olacaklar ve geri döndüklerinde ülkenin sanayileşmesinde nitelikli iş gücü olarak katkıda bulunacaklardı. Öte yandan Almanya ve diğer Batı Avrupa devletleri iş gücüne şiddetli bir ihtiyaç duyuyordu. Dolayısıyla Türkiye'nin beklentileriyle göç alan ülkelerin ihtiyaçları büyük ölçüde örtüşüyordu (Şen vd., 2008, s. 17-18).

Bu çalışmada, 1960'ların başlarından itibaren Almanya'ya çalışmak için giden ve bugün yaklaşık 3.5 milyonluk nüfusuyla ülkedeki en büyük yabancı grubunu oluşturan,

100 bini aşan işletmeleriyle büyük bir ekonomik güç haline gelen Türklerin Almanya'daki girişimcilik süreci ve bugünkü durumu ele alınacaktır.

Almanya ile İş Gücü Anlaşması Yapılması ve Büyük Göç Dalgasının Başlaması

Fabrikalarında çalışacak işçiye ihtiyaç duyan Alman firmaları, 1960 yılından itibaren özel olarak gönderdikleri temsilciler kanalıyla Türkiye'den işçi ithal etmeye başlamıştır. Bu konuda bazı tercüme büroları etkin bir çalışma yapmıştır. Aynı yıl "Alman İrtibat Bürosu" kurulmuştur. Bu noktada Alman firmalarının şiddetli işçi ihtiyacı ile Türkiye'deki işsizlik sorunu ortak bir çözümde bulmuş ve bu durum, kapsamlı bir "göç hareketi"nin başlamasına sebep olmuştur. İş gücü göçünün kitlesel hale gelmesi ve bir akına dönüşmesi ise, Türkiye ile Almanya'nın 30 Ekim 1961'de imzaladıkları "Türkiye ile F. Almanya arasında İş Gücü Anlaşması" ile olmuştur.

Tarihi önem taşıyan bu anlaşmada; F. Almanya'da istihdam edilecek olan Türk işçilerinin çalışma şekillerini düzenlemek amacıyla, Almanya adına F. Almanya Çalışma Kurumu ve Türkiye adına ise Türkiye İş Kurumu'nun iş birliği yapacakları belirtilmiştir. Anlaşma ile işlerin sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için yerel kurumlardan faydalanılması öngörülmüyordu. Anlaşmanın 1. Maddesinde söz konusu kurumların görevi şöyle belirtilmiştir: "Almanya ve Türk Kurumları işçilerin işe yerleştirilmesi, bu anlaşma kapsamında çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve basitleştirilmesi için çalışmalar yapacaklardır" (Aydm, 2014, s. 17).

Söz konusu anlaşma ile Alman Kurumu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nde bir İrtibat Bürosu kurması ve bu büronun yerini, faaliyet alanını ve süresini Türk Kurumu ile iş birliği halinde çalışarak kararlaştıracağı hükme bağlanmıştır (Md.2). Anlaşma, Türk işçilerinin ücret başta olmak üzere sosyal haklarını da güvence altına almıştır. Nitekim 4. maddede bu durum şöyle düzenlenmiştir:

İrtibat Bürosu, Türk Kurumuna ilgili işçilerin haberdar edilmesi için genel olarak Almanya'da çalışma ve yaşama şartlarının yanı sıra ile başlıca iş kolları için uygulanacak cari ücret seviyeleri hakkında toplu bilgi verir. Bu bilgilendirme; ücretlerin vergilendirilmesi, sosyal sigorta ve işsizlik sigortası primleri gibi Uluslararası İşgücü Anlaşmaları'na göre yapılacak kesintileri de kapsayacak şekilde yapılır. Ayrıca sosyal güvenlikle ilgili çalışmalarda ve bu alanda yapılan yardımlar

konusunda da bilgilendirme yapılır. Bu bilgiler, gerektiği takdirde, duruma ve koşulların değişmesine göre revize edilir.

Bu anlaşma sonunda Alman İrtibat Bürosu, ülkemizde resmi bir kimlik kazanmıştır. Böylece Türkiye İş Kurumu, Türkiye tarafındaki tek yetkili kurum olarak tescil edilmiştir (Abadan, 1964, s. 36). Anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle Türk işçilerinin Almanya'ya göçü başlamış ve bu süreç hızlanarak devam etmiştir.

Almanya'ya Giden İlk Türk İşçi Kafilesi ve Yaşanan Zorluklar

Almanya ile İşgücü Anlaşmasının imzalanmasının ardından 27 Kasım 1961'de 55 kişiden oluşan ilk Türk işçi kafilesi, Almanya'ya gitmiştir. Aynı yıl 400 maden işçisi daha değişik kentlerdeki yerini almıştır (Coşkunarda, 2021). Almanya'ya ilk giden işçiler, tren istasyonlarında, havalimanlarında büyük bir sevinç ve coşku ile karşılanmıştır. Karşılama törenleri, bando ve mızika çalınarak ve “*willkommen* (hoşgeldiniz)” pankartlarıyla yapılmıştır (Koçak & Kılınç, 1997, s. 18). Türk işçileri Almanya'da maden ve kömür ocaklarında, demir-döküm fabrikalarında, temizlik işlerinde, yani Almanların yapmak istemediği, en ağır işlerde çalışmaya başlamıştır.

Türk işçilerin o dönemde Alman işverenleri ve halk nezdindeki konumu “*gastarbeiter* (misafir işçi)”dir. Bu bakış açısı, Türk işçileri tarafından da benimsenmiştir. Zira Türk işçilerin büyük bir bölümünde, birkaç yıl çalışıp para kazandıktan sonra anavatana dönme düşüncesi hakimdi. Türkiye Araştırmalar Merkezi'nin yaptığı araştırmalar da bu durumu teyit etmektedir. Bu çalışmalara göre Almanya başta olmak üzere Avrupa'ya giden Türk işçileri, ilk başlarda gittikleri ülkelerde kazandıkları paralarla Türkiye'de kasabalarında, şehirlerinde bir ev almak veya yapmak, bunun yanı sıra bir iş yeri sahibi olmak amacındaydılar (Şen vd., 2008, s. 11). Başka bir ifadeyle; Türk işçilerin ilk yıllardaki tek amacı, birkaç yıl çalışıp para kazanmak, yurda dönmek ve kendi işini kurmaktır. Yıllar içerisinde sayıları hızla artan Türk işçileri, zamanla en büyük yabancı grubu haline gelmiştir. Nitekim 1965 yılında Almanya'da yaşayan Türklerin sayısı 100.000'i aşmıştır (Kızılocak, 1996, s. 21). Bu rakamlar, Türk işçilerin büyük bir bölümünün Almanya'da kalıcı olmaya karar verdiklerinin bir göstergesidir.

Tablo 2. Almanya’da Yabancı İşçilerin Oranı (%)

Ülke	1961	1967	1973
Türkler	0,97	9,54	22,96
Yugoslavlar	2,39	7,78	17,69
İtalyanlar	28,66	22,85	15,90
Yunanlılar	6,13	11,12	10,28
İspanyollar	6,44	9,80	7,24
Portekizliler	0,11	1,33	2,82
Diğer ülke vatandaşları	61,20	37,58	23,11

Kaynak: Höhne vd., 2014, s. 5

Federal Almanya’daki Türk işçilerin sayısal artışına paralel olarak Türkiye için “Dışarıdaki Türkler”in ekonomik açıdan önemi de artmıştır. Göç eden iş gücü sayesinde Türkiye, 1960’lı yıllarda beklentilerle uyumlu olarak işsizliği hafifletmiştir. Yurt dışında çalışan Türklerin havale ettikleri dövizlerle Türkiye’nin dış ticaret açığı da önemli ölçüde azalmaya başlamıştır (Kızılocak, 1996, s. 12).

Türk ekonomisi için birçok açıdan fayda sağlayan Almanya’daki Türk işçiler, bu ülkede oldukça zorlu bir ortamda çalışırken, günlük hayatlarında başka sıkıntıları da yaşamıştır. Bu sorunlardan biri eğitim konusunda yaşanan sıkıntılardır. Zira Almanya’ya ilk giden Türk işçilerin eğitim düzeyi bir hayli düşüktü (Şen vd., 1996, s. 31). Çünkü bu işçilerin büyük bir kısmı, Türkiye’nin kırsal kesimlerinden giden insanlarımızdı. Almanca bilmeyen ve dolayısıyla büyük zorluklar yaşayan Türk işçilerin Almanya’ya giden çocuklarının eğitimi de büyük sorun olmuştur. Özellikle 1973 yılından sonra aile birleşimi kapsamında Türkiye’den Almanya’ya giden çocuklar, eğitim konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Türk ebeveynler, çocuklarını farklı bir din ve kültürden korumak amacıyla Alman okullarına göndermekten çekinmişlerdir. Türk çocuklarının önemli bir bölümü, Almanca öğrenmeden okula başlamış ve bu nedenle yetersiz görülmüştür. Çok sayıda öğrenci, Almanca bilmedikleri gerekçesiyle zeka özürlü çocukların devam ettiği okullara gönderilmiştir. Hiç kuşkusuz bu uygulama, çocuklarda ve ebeveynlerde olumsuz etkiler yaratmıştır. Bu etkiler nedeniyle bazı ailelerin çocukları, eğitim sürecinden uzak kalmıştır.

Türk İşçilerinin Esnaflık Düzeyinde Başlatılan İlk Girişimleri

Almanya’da en ağır işlerde çalışan Türk işçiler, hemen her alanda büyük zorluklar yaşamıştır. Fakat bu zorluklar, Türk işçileri için aynı zamanda yeni yolların bulunmasına, yeni kanalların açılmasına, yeni fırsatların ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Nitekim Türk işçilerin bir kısmı, 1960’ların ilk yıllarında kendi işletmelerini kurmaya başlamıştır. Avrupa Türk İşadamları ve Sanayicileri Derneği’nin [ATİAD] denetim, vergi ve danışmanlık şirketi KPMG işbirliğiyle yaptığı 2010 yılındaki araştırmaya göre, Türklerin kurdukları bu işletmeler, öncelikle kendi şehirlerinden, kasabalarından veya köylerinden gelenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikteydi. Bu yapılanma, piyasa boşluklarını dolduracak bir özellik taşıyordu. O dönemlerdeki Türk girişimciliği, etnik girişimciliğe dayanıyordu. Dolayısıyla bu işletmeler, Türkiye’den ithalat yapıyordu. Belirtmemiz gerekir ki, Türk işletmeleri, bu faaliyetlerle çarkı döndürüyor ve bu çalışmalarla yetiniyordu. Başlangıç döneminde kurulan işletmeler daha çok bakkallardan, büfelerden, lokantalardan, kebabçılardan, fırıncılardan ve berberlerden oluşuyordu. Bu dükkanların sadık müşteri kitlesi ise çoğunlukla Türkler’di. Bu "öncü işletmeler" için Alman firmalarıyla rekabet de söz konusu değildi (ATİAD, 2010).

Türk işçiler tarafından birbiri ardı sıra açılan bu dükkanlar, önemli bir ihtiyacı karşıladığı için Türk toplumu tarafından büyük ilgi ve talep görmüştür. Açılan dükkanların rağbet görmesi ve iyi iş yapması, diğer Türk işçilerini de kendi işinin patronu olması yönünde teşvik etmiştir. Böylece Türklerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde ve şehirlerde art arda dükkanlar hizmete açılmıştır.

Almanya’da ve Türkiye’de Kurulan Türk İşçi Şirketleri

Türk işçilerin “misafir işçilik”ten vazgeçip kalıcı olmaya karar vermelerinin ardından başlayan gelişmeler, Almanya’daki girişimcilik sürecinin önemli dönemeçlerinden biri olmuştur. Almanya’da tutunmaya ve ekonomik açıdan güçlü olmaya çalışan Türk işçiler, zamanla para kazanmaya başlamıştır. Sonraki süreçte Türk işçilerin hedefi, daha uzun vadeli bir perspektifi yansıtmaktadır. Kazandıkları parayı Türkiye’de yatırıma dönüştürmek suretiyle hem geleceklerini güvence altına almak hem de ülke ekonomisine katkıda bulunmak isteyen Türk işçiler, şirket kurmaya yönelmiştir. Bu amaçla ilk adım, 1964 yılında Almanya’da bir kahvehanede atılmıştır. Böylece işçi

şirketleri hareketi başlamıştır (Mortan, 1982, s. 8). Öte yandan Türk işçilerinden bir bölümü, 1966 yılından itibaren kendi istekleriyle Türkiye'ye dönüş planı yapmaya başlamıştır. Bu gelişmeye paralel olarak aynı şehirden/kasabadan, köyden olanlar ya da Almanya'da aynı şirkette çalışan işçiler, ortak işçi şirketlerini kurmaya başlamıştır.

Bu hareketin ilk somut kuruluşu ise Köln'de 2.200 ortaktan oluşan ilk Türk işçi şirketi Türksan olmuştur (Kızıloca, 1996, s. 14). Türksan, 14 Aralık 1966 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ancak daha kuruluş sürecindeki tablo, hiç de iç açıcı değildir. Şirketin tescil işlemlerinin yapılmasından sonra bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Yönetim Kurulu Başkanı Necati Telger, bu toplantıda Türkiye'den Federal Almanya'ya giden milletvekillerine ve senatörlere yönelik eleştiriler yapmıştır. Telger, bu milletvekillerin ve senatörlerin, işçilerle buluşmalarında, "memleketlerinize yatırım yapın" telkininde bulunduğunu ve bu sözlerin, işçiler arasında gruplaşmalara neden olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 1996; Aktaran: Pazarçık, 2019, s. 193).

Büyük bir heyecan dalgası yaratan işçi şirketleri hareketi, daha sonra bir akım haline gelmiştir. Bu yönelim artarak sürmüş ve gerek Türkiye'de gerekse Almanya'da yüzlerce işçi/halk şirketi kurulmuştur. Büyük bölümü Almanya'da çalışan yurt dışındaki Türk işçiler, artan işsizlik ve ırkçılık dalgasının da etkisiyle şirket kurarak içinde buldukları zorlu durumu, kendi lehlerine çevirmeye çalışmıştır (Koçak & Kılınç, 1997, s. 15). Almanya'da ilk işçi şirketi olarak kurulan Türksan A.Ş., İstanbul-Avcılar'da dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in katılımıyla 9 Temmuz 1967'de duvar kağıdı üretmek üzere fabrikasının temelini atmıştır (İpekçi, 1967). Uzun yıllar başarılı bir şekilde üretim yapan fabrika, daha sonraki yıllarda rakip firmaların çoğalması, tüketicilerin boyaya yönelmesi ve dış ülkelere maliyeti daha düşük kağıtların ithali gibi sebeplerle fabrikanın yurt içi ve yurt dışı satışlar giderek azalmıştır. 2001 krizinden bir hayli olumsuz etkilenen fabrika, 2005 yılında duvar kağıdı üretimine son vermiştir. Şirket yönetimi, 2010 yılında fabrika arsası üzerinde başka bir yatırıma karar vermiştir. Bu kararın ardından 2010 yılında arsa üzerinde alışveriş merkezi kurulmuş ve 2012 yılında faaliyete geçmiştir (Turksankagit.com).

1972 yılında işçi şirketlerinin sayısı 28'e kadar yükselirken, ortak olanların sayısı ise 28.220'ye ulaşmıştı. 1975 yılında şirket sayısı 56'ya çıkmıştır. 1983 yılında ise 345.000 ortağı olan ve bunlardan 154.500'i Almanya'da çalışan 322 işçi şirketi mevcuttu. Bu

şirketlerin yatırım hacimleri ise 2 milyar Mark'ı aşkın bir rakama ulaşmıştı (Kızıloca, 1996, s. 14).

Özetle işçi şirketlerinin kuruluş amaçlarını şöyle sıralamak mümkündür (Apak, 1993, s. 71; Yılmaz, 1993, s. 312-313):

- Makineleri ve gerekli diğer araçları çalıştıkları ülkeden daha uygun maliyetlerle alabilmek ve ülke için döviz tasarrufu sağlamak.
- Tek bir kişinin fon yetersizliği nedeniyle gerçekleştiremeyeceği işleri, diğer işçilerle ortaklık kurarak yapmak.
- Dövizin ülkeye girişinde yaşanan kesintileri önlemek.
- Ülkenin sanayileşmesine katkı sağlamak.
- İşçi şirketlerinin ortaklarına iş imkanı sağlamak suretiyle Türkiye'ye dönüşlerini kolaylaştırmak
- Bu yatırımların Türkiye'de dengeli bir şekilde yayılmasını sağlamak, artan refah ile sosyal adaleti daha hızlı tesis etmek
- Türk işçilerin yurtdışında elde ettikleri tasarrufları, tüketim harcamalarından çok anavatanlarının kalkınma girişimlerine aktarmak.
- İşçi tasarruflarının üretime kanalize edilmesiyle enflasyonla mücadeleyi kolaylaştırmak.
- Kırsal alanlarda kurulacak üretim tesisleri sayesinde büyük kentlere göçü durdurabilmek (Cumhuriyet, 1966, s. 5; Aktaran: Pazarlık ve Erol, 2018, s. 113)
- Kurucu işçiler, Türk ekonomisinin kalkınma sürecine büyük bir katkı sağlaması beklenen işçi şirketlerini faaliyete geçirmeyi planlayarak vizyoner bir perspektifle hareket etmiştir.

Türkiye'de büyük umutlarla kurulan işçi şirketlerinin çok büyük bir bölümü ne yazık ki hedeflenen noktaya ulaşmadan kapanmıştır. Yani sonuç, hüsrana olmuştur. Çünkü bu şirketlerin neredeyse tamamı işe amatörce başlangıç yapmıştır. İşe yanlış bir yöntemle başlayan şirketlerde kısa bir süre sonra üretim, pazarlama ve finansman sorunları baş

göstermiştir. Birçok şirket ya yanlış projelerle işe başlamış ya da kuruluş yerini yanlış seçmiştir. Ayrıca nitelikli yönetici bulunamaması, kredi sağlanamaması gibi nedenlerle büyük bir düş kırıklığı yaşanmıştır. Bu sorunları aşmak için getirilen çözümler ne yazık ki yetersiz kalmıştır. İktisat ve işletme bilimlerinin gereklerinden uzak bir anlayışla hareket edildiği için başka bir şekilde sonuçlanması zaten beklenemezdi (Pazarcık, 2019, s. 193). Özetle; Türk işçiler, kasabalarını/şehirlerini kalkındırmak için ortak şirketlerini bu bölgelerde kurmuş ve işletme biliminden uzak bir anlayışla şirket yönetimine bu alanda eğitimi ve bilgisi olmayan aile fertlerini ve akrabalarını getirmiştir. Deneyimsiz yöneticiler tarafından yönetilen bu işletmeler, bir süre sonra zarar etmeye, ardından birer birer kapanmaya başlamıştır.

Çok hızlı ve birbiri ardı sıra kurulan işletmeler, neredeyse aynı hızda faaliyetlerine son vermek zorunda kalmıştır. 1993 yılında bu şirketlerin ancak %20'si varlığını sürdürebilmiştir. Bunlar ise ancak işçi şirketi özelliklerini kaybederek varlıklarını devam ettirebilmiştir (Kızılocak, 1996, s. 14).

1970'lerin sonuna gelindiğinde halka açık işçi şirketlerin neredeyse tamamına yakını başarısız olmuş, umutlar sönmüş, hayaller suya düşmüştür. Sonu kötü biten halka açık şirketlerin başarısızlığında şu faktörler etkili olmuştur (Soydemir & Akyüz; 2016, s. 115):

- Döviz kredilerine verilen kur garantilerinin 1978 yılında kaldırılmış olması,
- İşçi şirketlerinin yönetim kavgasına girmesi, hatalı kararlar alması,
- Uzman/profesyonel yöneticilerin eksikliği ve çalışacak nitelikli işçilerin bulunamaması,
- Kuruluş yeri seçiminde hatalı davranılması,
- Hukuki sorunların yaşanması ve şirketlerin şeffaf bir şekilde yönetilmemesi,
- Kredi sağlanmasında büyük güçlükler yaşanması, yatırımın başarısında işletme sermayesi ihtiyacının küçümsenmesi

Bunlara ilave olarak, başarısızlıkta Türk ekonomisinin içinde bulunduğu yüksek enflasyon ortamı nedeniyle aktarılan kaynakların kısa sürede erimeye başlamasının ve işçi şirketlerini kuranların yönetime ve diğer birimlere eş, dost ve akrabalarını getirmelerinin de büyük payı olduğunu belirtmek gerekir.

1970-1985 Döneminde Yaşanan Kritik Gelişmeler: Petrol Krizi ve Tersine Göç

Almanya’da yabancı işçiler ve dolayısıyla Türk işçiler açısından 1970’li yıllar, oldukça zorluklarla geçen bir dönemdir. Bu dönemde Türk işçilerinin geleceğini yakından ilgilendiren birçok önemli gelişme olmuştur. Bunlardan biri, aile birleşimine imkan sağlayan yasal düzenlemelerin yapılması, bir diğeri ise petrol krizi nedeniyle ortaya çıkan ekonomik kriz ve işsizlik sorunudur. Bunlara ilaveten ırkçılık dalgasının başlaması ve Geri Dönüş Yasası’nın çıkarılması da Türklerin gelecek planlarını etkileyen önemli faktörler olmuştur.

Aile Birleşimi ile İlgili Düzenlemeler ve Artan Türk Nüfusu

Türk işçiler, 1960’ların ortalarından itibaren Türkiye’deki akrabalarını, köylülerini, hemşehrilerini de Almanya’ya getirmeye başlamıştır. Bu nedenle Almanya’nın birçok kenti, Türkiye’nin değişik şehirlerinden gelenlerin oluşturduğu hemşehriler semtlerinden oluşmaya başlamıştır. Federal Almanya’ya gelen Türkler, özellikle 1960’lı yıllarda ağırlıklı olarak erkeklerden oluşuyordu. Mart 1970’te çıkarılan yasa ile aile birleşimine izin verilmiş ve bu düzenleme ile Türkler ailelerini, özellikle eşlerini ve 18 yaşının altındaki çocuklarını Federal Almanya’ya getirmeye başlamıştır (Şen, 1993, s. 19; aktaran Kızıloca, 1996, s. 20-21). Böylece Almanya’da yaşayan Türklerin sayısı 1974 yılında 1 milyonu aşmıştır (Kızıloca, 1996, s. 21). Özetle; o dönemde Alman Hükümeti’nin yabancı işçi akımını durdurması üzerine genel olarak yabancıların sayısı azalırken, aile birleşimine izin veren yasal düzenlemenin yapılması nedeniyle Türk nüfusu artmaya devam etmiştir.

Petrol Krizi, Kötüleşen Alman Ekonomisi ve Yabancı İşçilerle İlgili Gelişmeler

Türk işçilerine 1960’lı yılların ilk dönemlerinde kucak açan Almanya’da 1970’lerin başında ekonomi kötüleşmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri 1973 yılındaki petrol krizidir. Petrol İhraç Eden Ülkeler Birliği (OPEC), 15 Ekim 1973 tarihinde meydana gelen Arap-İsrail savaşında İsrail ordusuna destek veren Batılı devletleri protesto etmek ve ekonomilerini zor duruma düşürmek için petrol ambargosu uygulamaya başlamıştır. Bu durum, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Almanya’da da ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Krizle birlikte enflasyon yükselmiş, fabrikalar işçi çıkarmaya başlamıştır. Bunun sonucunda işsizlik oranı bir hayli yükselmiştir. Federal Alman Hükümeti, işsizlik sorununun derinleşmesi üzerine çareler aramaya başlamıştır.

Bu noktada uygulamaya geçirdiği çözümlerden biri de Kasım 1973'te Avrupa Topluluğu'na üye ülkelerden gelen işçi göçünü durdurmak olmuştur. Bu kararlarla birlikte Federal Almanya'da yaşayan yabancıların sayısı azalmıştır. Alman Hükümeti'nin bu kararı, tüm yabancı işçileri tedirgin etmiştir. Belirtmeliyiz ki, Türk işçiler bu durumdan en çok olumsuz etkilenen grup olmuştur. Bir yandan ekonomik krizin etkilerinin iyice hissedilmesi, bir yandan işsizlik sorunu nedeniyle yaşanan endişelerle birlikte yavaş yavaş ırkçı hareketlerin de başlaması, korku ve paniğe sebebiyet vermiştir. Türk işçilerinden bazıları bu gelişmeden etkilenip Türkiye'ye geri dönmüştür. Türkiye'ye kesin dönüş yapanların büyük bir çoğunluğu, ekonomik hedeflerini gerçekleştiren aileler oluşturmuştur (Şen & Koray, 1993. s. 54). Türklerin büyük çoğunluğu ise Almanya'da kalmayı tercih etmiştir (Bkz. Tablo 3).

Geri Dönüş Yasası'nın Çıkarılması ve Göç Hareketinin Yoğunlaşması

Alman ekonomisinin petrol krizi nedeniyle zorlu bir sürece girmesi üzerine bir yandan yabancı işçi göçü durdurulurken, bir yandan da yabancı işçilerin ülkelerine geri dönüşünü teşvik etmek için girişimler başlatılmıştır. 1973 petrol krizinin ardından baş gösteren ekonomik sarsıntı, işsizlik oranlarının artması ve ırkçı saldırıların artması, Türk işçilerde anavatana geri dönme düşüncesini güçlendirmiştir. Alman Hükümeti de zaten Türk işçilerin geri dönmesini istemiştir. Geri dönenlerin sayısını arttırmak amacıyla 1973 yılında Geri Dönüşü Teşvik Yasası çıkarılmıştır. Yasa, geri dönmeyi kabul eden işçilere teşvik primlerinin ve birikmiş emeklilik ikramiyelerinin verilmesini öngörüyordu (Köksal 2021; Yıldız, 2017, s. 30-45). Ekonomik krizin etkisini derinden hisseden, ırkçı davranışlardan rahatsız olan Türklerin bir bölümü bu yasanın sağladığı imkanlardan yararlanmak için Türkiye'ye dönmüştür. Nitekim 1973 yılında Türkiye'ye geri dönen Türklerin sayısı 87.094 olmuştur. 1974'te bu sayı 110.825'e çıkmış, 1977 yılına kadar sayı artarak devam etmiştir. Bu dönemde Almanya'ya gelenler de olmuştur. Ancak bazı yıllarda geri dönenlerin sayısı, Almanya'ya gelenlerden fazla olmuştur. Örneğin, 1973 yılında Almanya'ya gelenlerin sayısı 249.670 iken, Türkiye'ye dönenlerin sayısı 87.094 olmuştur. Bu sayılar sırasıyla 1974 yılında 160.750 ve 110.825, 1975 yılında 98.562 ve 148.476, 1976 yılında 105.758 ve 130.354, 1977 yılında 114.515 ve 113.531 olmuştur. Dönüşlerin gelişlerden çok daha fazla olduğu dönem ise 1982-1985 yılları arasındaki dönem olmuştur. Nitekim 1982 yılında gelişlerin sayısı 42.713 olurken dönenlerin sayısı 86.852 olarak gerçekleşmiştir. Aynı

şekilde 1983 yılında 27.830 kişi Almanya'ya gelirken, 100.388 kişi Türkiye'ye dönmüştür. Keza 1984 yılı, 34.114 kişi ile Almanya'ya en az gelişlerin olduğu yıl olarak kayda geçerken, dönemlerin sayısı 213.469 kişi ile geri dönüşlerin en fazla olduğu yıl olmuştur (Bkz. Tablo3).

Türk işçilerin 1980-1984 yılları arasında anavatana geri dönmelerindeki en önemli faktör, Alman Hükümeti'nin geri dönüşleri teşvik eden yasayı çıkarmasıdır. Nitekim 1983-1984'ün ilk yarısında Türkiye'ye kesin dönüş yapmayı kabul eden Türk işçilerine, 10.500 Alman markı geri dönüş teşvik primi olarak verilmiştir. Özellikle bu teşvik priminin etkisiyle Almanya'da Türklerin sayısı 1983-1985 yılları arasında 180.000 kişi azalarak 1.4 milyon kişiye inmiştir (ATİAD 2010).

Belirtelim ki bu yasanın ve dolayısıyla teşviklerin etkisi kısa sürmüştür. Zira Türk işçiler, Türkiye'ye geldikten sonra ortama uyum sağlama konusunda zorluk yaşamıştır. Ekonomik tablonun kötü olması da buna eklenince Türk işçiler, tekrar Almanya'ya dönmeyi yollarını aramaya başlamıştır. Bu yöndeki çabalar ve arayışlar, uzun yıllar sürmüştür. Bu gelişmeler, Almanya'ya giden Türk işçilerin sayısının artmasıyla sonuçlanmıştır (Bkz. Tablo3).

Türk işçilerden gelen yoğun talep üzerine Almanya, 1987 yılında bir defa geçerli olmak şartıyla “Geri Dönüş” programını başlatmıştır. Bu kapsamda Türkiye'ye geri dönen 23 yaşın altındaki gençlere, ailelerinden ayrı başvurmak şartıyla Almanya'da oturma ve çalışma izni verilmiştir (Şen & Koray, 1993, s. 41).

Tablo 3. Türklerin Federal Almanya'ya Geliş ve Dönüşlerinin Yıllara Göre Seyri (1968-1994)

Yıl	Gelişler	Dönüşler	Değişim (+/-)
1968	79.111	27.740	+51.971
1969	151.142	31.622	+119.520
1970	176.972	42.355	+134.617
1971	186.955	60.883	+126.072
1972	184.549	75.008	+109.541
1973	249.670	87.094	+162.576
1974	160.750	110.825	-49.925
1975	98.562	148.476	-49.914

1976	105.758	130.354	-24.596
1977	114.515	113.531	+984
1978	131.019	88.080	+42.939
1979	171.880	66.256	+105.624
1980	212.254	70.583	+141.671
1981	84.052	70.905	+13.141
1982	42.713	86.852	-44.139
1983	27.830	100.388	-72.558
1984	34.114	213.469	-179.558
1985	47.458	60.641	-13.183
1986	62.161	51.934	-10.227
1987	66.247	45.726	+20.521
1988	78.402	39.876	+38.526
1989	85.679	37.666	+48.013
1990	84.346	35.635	+48.711
1991	82.536	36.638	+45.898
1992	81.303	40.727	+40.576
1993	68.466	46.642	+21.824
1994	64.725	47.378	+17.347

Kaynak: Federal İstatistik Dairesi/TAM; aktaran Kızıloca, 1996, s. 29

1980’li yıllarda ırkçılık dalgası hız kazanmaya başlamış ve yabancılara yönelik olumsuz bir rüzgar esmeye başlamıştır. İşte böyle bir ortamda Türk işçiler için “*Türken Raus* (Türkler Dışarı)” denilmeye başlanmıştır. Zorluklarla karşı karşıya gelen Türk toplumunun hazin durumu kitaplara, filmlere konu olmuştur. Nitekim “*Ganz Unten* (En Alttakiler)” kitabının Alman yazarı Günter Wallraff, araştırma yapmaya başlamıştır. Wallraff, Türklerin içinde buldukları kötü koşulları gözlemlemek amacıyla Türk işçisi “Ali Levent” kimliğine bürünmüş ve hayatının iki yılını, en kötü koşullarda çalışan Türk işçileriyle geçirmiştir. Böylece onların Almanya’da gelişmiş sanayi toplumunun dışlıları arasında nasıl ezildiklerini bizzat yaşayarak belgelemiştir. Ali Levent rolü sona erdiğinde Wallraf, duygularını şu sözlerle anlatmıştır: “Yurtlarından koparılmış olmalarının yanı sıra, iş güçlerini sattıkları, sağlıklarını yitirdikleri bir

ülkenin toplumu tarafından dışlanmanın ezikliğini, kimse onlar gibi duymaz” (Wallraf, 1986, s. 9).

Türk İşçiler Tarafından Başlatılan Yeni Girişimcilik Çalışmaları

Ekonomik krizler, işsizlik sorunu ve ırkçılık hareketleri Türk işçiler için sarsıcı etkiler yaratmıştır. İşçi şirketlerinin de başarısızlıkla sonuçlanması, onları yeni arayışlara yönlendirmiştir. Bu arayışlar, Türk işçilerinin Almanya’da kendi işlerinin patronu olma yönündeki isteklerini güçlendirmiştir. Nitekim 1990’lara doğru her türlü zorluğa rağmen kurulan Türk işletmelerinin sayısı artmaya başlamıştır. Ancak giderek güçlenen Türk toplumunun varlığı, ırkçıları daha çok rahatsız etmeye başlamıştır. O kadar ki daha önce nefretlerin duvarlara sloganlar yazarak kusan ırkçı-faşist gruplar, bir süre sonra fiziki saldırılara başlamıştır. Bu olaylardan ilki, Solingen’de 5 kişinin ölümüyle sonuçlanan katliamdır. 28-29 Mayıs 1993 gecesi, neo-nazilerle bağlantılı aşırı sağcı bir gruba mensup dört Alman, Kuzey Ren-Vestfalya eyaletindeki Solingen kentinde bir Türk ailesinin evini ateşe vermiştir. Bu saldırıda beş kişi yanarak hayatını kaybetmiştir (Zeyrek, 2024). Bu katliam hem Türkiye’de hem de Almanya’da büyük tepkiyle karşılanmıştır. Almanya tarihine kara bir leke olarak geçen Solingen saldırısı, yıllar geçse de hafızalardaki yerini korumaktadır. Daha vahim olan ise, ırkçı saldırıların bugün de devam etmesidir. Nitekim Solingen saldırısından 31 yıl sonra 28 Mart 2024 tarihinde yine Solingen’de dört kişilik bir göçmen aile, kundaklama sonucunda öldürülmüştür (NTV, 2024).

Bütün olumsuzluklara rağmen Türkler 1990’lı ve 2000’li yıllarda da ilk dönemlerde yaptıkları gibi sadece Türk toplumuna hitap eden gıda maddeleri ve lokanta işletmeciliği ile yetinmeyip Almanları da bir müşteri kitlesi olarak içeren alanlara yatırım yapmıştır. Bunun sonucunda gerek sayısal gerekse ciro ve istihdam bakımından deyim yerindeyse bir patlama yaşanmıştır. Nitekim Türkiye Araştırmaları Merkezi’nin verilerine göre 2007 yılında Almanya’daki Türk işletmelerinin sayısı 70.300’e, toplam cirosu 32.7 milyar euroya, istihdam ettikleri kişi sayısı ise 337.000’e yükselmiştir (Bkz. Tablo4).

Tablo 4. Almanya'daki Türk Girişimcilerinin Ekonomik Gücü

Gösterge	(1987-2007 Dönemi)				
	1987	1992	1997	2002	2007
Yıllar	1987	1992	1997	2002	2007
İşletme Sayısı	25.500	35.000	47.000	56.800	70.300
İşletme Başına Ortalama Yatırım Hacmi (Euro)	92.000	105.000	104.000	115.000	110.000
Toplam Yatırım Hacmi (Milyar Euro)	2,3	3,7	4,9	6,5	7,7
İşletme Başına Ortalama Ciro (Euro)	375.000	409.000	450.000	458.000	465.000
Yıllık Toplam Ciro (Milyar Euro)	9,60	14,30	21,20	26,00	32,70
İşletme Başına İstihdam (Kişi)	3,40	3,60	4,40	5,10	4,80
Toplam İstihdam	87.000	125.000	207.000	290.000	337.000

Kaynak: Şen vd., 2008, s. 51-52

Türk işletmeleri, sadece işletme sayısı, cirosu ve yarattıkları istihdam hacmiyle sınırlı kalmamış, elektronikten tekstile, turizmde inşaat sektörüne kadar hemen her sektörde faaliyet göstermiştir.

Türk Toplumunun ve İşletmelerinin Günümüzdeki Durumu

Girişimcilikte Büyük Başarı

Almanya'da en büyük grubu, yaklaşık 3.5 milyonluk nüfusuyla "Almanyalı Türkler" oluşturmaktadır. Türklerin kurdukları işletme sayısı 100 bini aşmıştır. Bu işletmelerde çalışan kişi sayısı yaklaşık 500 bindir. Bu özelliklere sahip olan Türk toplumu, Almanya'nın en güçlü gruplarından biri konumundadır.

Türk toplumu 1960'lardan günümüze gelen süreçte çok büyük zorluklar, sıkıntılar yaşamıştır. Bu zorluklarla Türklerin bir bölümü ana vatana dönerken, önemli bir kısmı Almanya'da kalmıştır. İlk yıllarda "gastarbeiter (misafir işçi)" olarak nitelendirilen Türkler, en önemli yerleşik grupların başında gelmektedir. Öte yandan Türk nüfusunun Avrupa'da en büyük topluluk olarak yaşadığı ülke, Almanya'dır. Almanya'nın demografik yapısında ana unsurlardan biri haline gelen Türkler bugün göçmen girişimciliği alanında en etkin grup konumundadır. Bunu hem sayısal açıdan hem de örgütlü bir toplum olarak görmek mümkündür.

Türkler bu özellikleri nedeniyle Almanya'da etkinliğini daha da arttırırken, yeni gelişmelerle bu pozisyonlarını iyice güçlendirmektedir. Bu gelişmelerden biri, "çifte

vatandaşlık” uygulamasının yeniden ve daha kapsamlı olarak başlatılmasıdır. Çifte vatandaşlık uygulamaları nedeniyle Türklerin bir bölümü Alman vatandaşlığına geçmiştir. Bu durum, istatistiklere Türk nüfusunun azalması şeklinde yansımaktadır. Nitekim 2023 yılı itibarıyla Türklerin sayısı, resmi verilere göre yaklaşık 1.548.095’tir (Bkz. Tablo 5).

Tablo 5. Almanya’da Türk Nüfusu (2001-2023)

Yıl	Nüfus
2023	1.548.095
2022	1.487.110
2021	1.458.360
2020	1.461.910
2019	1.472.390
2018	1.476.410
2017	1.483.515
2016	1.492.580
2015	1.506.113
2014	1.527.118
2013	1.549.808
2012	1.575.717
2011	1.607.161
2010	1.629.480
2009	1.658.083
2008	1.688.370
2007	1.713.551
2006	1.738.831
2005	1.764.041
2004	1.764.318
2003	1.877.661
2002	1.912.169
2001	1.947.938

Kaynak: Statista.com, 2023

Almanya'daki En Güçlü Göçmen Girişimciliği: Türk İşletmeleri

Türk işçilerinin 1990'larda yeniden başlattıkları ve büyük bir başarı olarak tarihe geçen şirket kurma çalışmaları, 2000'li yıllardan itibaren yeni bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde esnaflık düzeyindeki dükkanlar, yerini büyük şirketlere, çok sayıda çalışanın istihdam edildiği işletmelere bırakmıştır. Almanya'daki Türk işletmelerinin sayısı, yatırımı ve cirosu ile ilgili veriler, 2008 yılına kadar Türkiye Araştırmaları Merkezi (TAM) tarafından belirli aralıklarla ve düzenli olarak açıklanıyordu. Ancak Faruk Şen'in direktörlüğündeki TAM'ın yönetimi, çalışma amacından uzaklaştığı gerekçesiyle Almanya'nın müdahalesiyle değiştirilmiş ve Türk girişimcilerle ilgili araştırma yapılmasına son verilmiştir.

2008 yılında Faruk Şen'in yönetiminde kurulan Türk-Alman Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK), benzer araştırmaları yapmaya devam etmiştir. Bu araştırmalardan çıkan sonuçlar, Türk toplumunun geldiği noktayı göstermesi açısından bir hayli ilginçtir. 2008 yılı verilerine göre Türk işletmelerinin sayısı 82.400'e, toplam yatırım hacmi, 11 milyar euroya, cirosu 32,9 milyar euroya, istihdam edilenlerin sayısı 331.200'e yükselmiştir (Şen, 2015, s. 94-103).

TAVAK, bir süre daha bu araştırmalarına devam etmiştir. Ancak çeşitli nedenlerle bir süre sonra araştırmalar kesintiye uğramıştır. İşin üzücü yanı ise bu araştırmaların, başka kurumlar tarafından da ne yazık ki uzun yıllardır yapılmamış olmasıdır. Belirtmemiz gerekir ki, bu konuda sağlıklı verilerin elde edilmesinde bazı zorluklar da söz konusudur. Zira, çifte vatandaşlık hakkının yeniden verilmesi nedeniyle Türklerin önemli bir bölümü Alman vatandaşlığına geçmiştir. Bu durum, işletmelerin Türk mü Alman mı olduğu sorusunun cevabını zorlaştırmıştır. Daha önceki dönemlerde veriler, telefonla ve yüz yüze yapılan anket yöntemi de kullanılarak elde ediliyordu. Ancak bu çalışmaların artık yapılmaması nedeniyle Türk girişimcilerin gerçek sayısı, yatırım miktarı ve cirosu ile ilgili resmi verilere ulaşmak zorlaşmıştır. Dolayısıyla bugün artık geçmiş yıllardaki performans seyri dikkate alınarak tahminler yapılmaktadır.

Türk girişimcilerinin ulaştığı seviye, birçok soruna rağmen gıpta edilecek bir tabloyu göstermektedir. Zira oldukça zorlu çalışma şartlarında karşılarına çıkan riskleri ve dezavantajları fırsata çevirmeyi başaran Türk işçileri, kendi işlerini kurarak patron olmuştur. Bu başarıda hiç kuşkusuz, en çok zahmeti çeken, zorlukları yaşayan birinci

kuşağın payı büyüktür. Bu kuşağın takipçileri, yani ikinci ve üçüncü kuşak girişimciler ise bayrağı daha yukarıya çıkarmayı başarmıştır.

Berlin Büyükelçiliği tarafından elde edilen verilere göre 2020 yılında Türk işletmelerinin sayısı 80 bine, bu işletmelerde istihdam edilenlerin sayısı ise 500 bine ulaşmıştır (Aydın, 2020, s. 90-95). Daha sonraki yıllarda işletme sayısının 100 bini aştığı belirtilirken, istihdam edilenlerin sayısının 500 bin olarak ifade edilmesi ise Türk girişimcilerle ilgili kapsamlı bir araştırmanın yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu konuda mali güçleri bir hayli artan Türk girişimci derneklerine büyük görevler düşmektedir.

Tablo 6. Almanya’da Türk Varlığı (2020)

Gösterge	
Türklerin sayısı	Yaklaşık 3,5 milyon
Türk İşletmelerinin Sayısı	80.000
İstihdam	500.000
Ciro	80 milyar Euro

Kaynak: ATİAD Raporu 2010; Aydın, 2020, s. 90-95

Almanya’daki Türk girişimcilerle ilgili istatistikler, düzenlenen ulusal ve uluslararası toplantılarda da ayrıntılı olmasa bile belli başlıklar halinde açıklanmaktadır. Örneğin Haziran 2024’te İstanbul’da yapılan “Türkiye-Almanya Diplomatik İlişkilerinin 100. Yıl Dönümü” başlıklı toplantıda Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Başkanı Nail Olpak’ın yaptığı açıklamaya göre, Almanya’da 100 bin Türk işletmesi faaliyet göstermektedir. 50 milyar euro ciro yapan bu işletmelerde yaklaşık 500 bin kişi istihdam edilmektedir (Olpak, 2024). Aynı şekilde DEİK Türkiye-Almanya İş Konseyi Başkanı Mehmet Ali Yalçındağ da bu paralelde bir açıklama yapmıştır. Buna göre Almanya’da Türkler tarafından kurulan işletme sayısı 100 bin, ciro ise 50 milyar eurodur (Yalçındağ, 2024). Dönemin Berlin Büyükelçisi Ali Kemal Aydın’ın 2020 yılı verilerini açıklarken Türk işletmelerinin cirosunu yaklaşık 50 milyar euro olarak belirtmesi gerek Olpak’ın gerekse Yalçındağ’ın Türk işletmelerinin cirosunu 50 milyar euro olarak tekrarlaması ilginçtir. Bu durum, aradan geçen 4 yıla rağmen Türk işletmelerinin cirosunun 50 milyar euro seviyesinde çakılıp kalması, pandemi nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Almanya’da ekonomik krizin uzun süre devam

etmesi ve bu durumdan faaliyet gösteren Türk işletmelerinin de olumsuz etkilenmesiyle açıklanabilir.

Tablo 7. Almanya’da Türk Varlığı (2024)

Gösterge	
Türklerin Sayısı	Yaklaşık 3,5 milyon
Türk İşletmelerinin Sayısı	100.000
İstihdam	500.000
Ciro	50 Milyar Euro

Kaynak: Olpak, 2024 ve Yalçındağ, 2024

Türk Toplumunda Girişimcilik Kuşakları

Giderek yaşlanan Alman nüfusuna karşılık daha genç ve daha dinamik bir toplum olarak öne çıkan Türk toplumunda doğal olarak girişimcilik potansiyeli yüksektir. Bu durum, Türk girişimcilerin sayısal artışını beraberinde getirmektedir. Öte yandan son yıllarda Türk toplumunun nüfusu ve girişimcilerin net sayısı ile ilgili araştırma yapan kuruluşların olmaması belirsizlik yaratmaktadır. Ancak geçmişten bugüne kadar olan Türk işletmelerinin artışındaki seyre bakıldığında, gerçek rakamların bir hayli yüksek olduğu söylenebilir.

Almanya’da 1960’lı ve 1970’li yıllarda daha çok bireysel çapta ve esnaflık (bakkallık, lokantacılık, berberlik vb.) düzeyinde başlayan Türk girişimciliği, 1980’li yıllarda şirketleşmeye dönüşmüştür. Yapılan işlerin boyutu büyümüş, istihdam edilen kişilerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu açıdan 1980’li yıllarda başlatılan girişimcilik, birinci kuşak olarak nitelendirilebilir. 1990’lardan itibaren Türk girişimciliği, kitlesel bir boyut kazanmıştır. Özellikle 1990’ların ikinci yarısından itibaren daha güçlü bir şekilde devam eden girişimcilik dalgası ise ikinci ve üçüncü kuşak Türklerin inisiyatifine geçmiştir. Hâlihazırdaki işletmelerin önemli bölümü, ikinci ve üçüncü kuşak olarak nitelendirebileceğimiz Türkler tarafından yönetilmektedir. Dördüncü kuşak Türk girişimciler ise, önümüzdeki yıllarda iş dünyasındaki yerini güçlü bir şekilde alacak gibi gözükmektedir (Şentürk, 2021).

Çocukluk ve gençlik yıllarını Almanya’da geçiren dördüncü kuşak Türk girişimciler, daha eğitilmiş, daha nitelikli bir profil sunmaktadır. Bu açıdan Alman toplumuyla daha uyumlu olan dördüncü kuşağın etkisi ve gücü, önümüzdeki yıllarda hiç kuşkusuz daha

büyük olacaktır. İlk yıllarda esnaflık ve küçük ölçekli işlerle girişimcilik dünyasındaki yerini alan ve daha çok “Türk semtleri”nde varlık gösterebilen Türk işletmeleri, bugün artık Almanların yoğun olduğu semtlere, şehirlere de yayılmış durumdadır. Yani ilk dönemlerde varlığını “etnik ekonomi” sınırları içinde sürdüren Türk girişimciler, günümüzde milyonlarca dolarlık cirolarıyla ulusal ve uluslararası işlere imza atmaktadır.

Türk Girişimcilerin Almanya ve Türkiye Ekonomisindeki Rolü

Türk nüfusunun fazlalığı ve Türk işletmelerinin Alman ekonomisinde ağırlıklı bir güce sahip olması, iki ülke arasındaki ihracat ve ithalatın ivme kazandırmaktadır. Başka bir ifadeyle Türk girişimciler, Türkiye-Avrupa ticaretinde ve turizm ilişkilerinde çok büyük fayda sağlamaktadır.

Geçmişten günümüze yakın ilişki içinde olan Türkiye ve Almanya, derin kültürel ve sosyal bağlara sahiptir. Almanya'daki Türklerin varlığı hem iki ülkenin ekonomisini olumlu etkilemekte hem de iki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin gelişmesinde kritik bir rol üstlenmektedir.

Türk işçiler ve işverenler, Almanya'da elde ettikleri kazançlarıyla, özellikle ilk dönemlerden itibaren Türkiye ekonomisine önemli bir döviz girdisi sağlamaktadır. Göç eden Türk işçiler sayesinde Türkiye, altmışlı yıllarda işsizliği hafifletmekle kalmayıp, yurt dışında çalışan Türklerin havale ettikleri dövizlerle yüksek derecedeki dış ticaret açığını büyük ölçüde kapatma fırsatı elde etmiştir. Bu gerçeği, dönemin Berlin Büyükelçisi Onur Öymen de 1996'da, “Avrupa'daki vatandaşlarımız, her yıl Türkiye'ye 3 milyar doların üzerinde fon göndermektedir” sözleriyle teyit etmiştir (Koçak & Kılınç, 1997, s. 8).

Türk toplumu, Alman ekonomisine sadece işçi olarak, yani üretim faktörünün önemli bir unsuru olarak değil, aynı zamanda girişimci olarak yaptıkları yatırımlarla istihdam yaratarak, ihracat yaparak, vergi ve sigorta primi ödeyerek, tüketici ve tasarruf sahibi olarak da Alman ekonomisinin önemli unsuru olarak katkı sağlamıştır. Bu gerçeği Alman yöneticiler de farklı zeminlerde yaptıkları açıklamalarla teyit etmektedir. Nitekim Alman Ekonomi Bakanı Dr. Günter Rexrodt 1996'da Türk toplumunun Almanya'nın ekonomisindeki yeri ve önemi konusunda şu tespiti yapmıştır:

Almanya'da yaşayan yaklaşık 2 milyon Türk, yabancı asıllı vatandaşların en büyük gurubunu oluşturuyorlar. Sadece işçi olarak değil, sayıları artmakta olan iş sahipleri ve işverenler, üreticiler, tüketiciler, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar, vergi mükellefi ve sosyal sigorta primi mükellefleri olarak Alman ekonomisi açısından önemli bir faktör oluşturmaktadır. Türk işletmeleri, Almanya'da; Almanya ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin de etkisiyle, ülkelerimizin gittikçe yaklaşan ekonomik bağlantıları açısından büyük önem taşımaktadır (Koçak & Kılınç, 1997, s. 6-7).

Özetle; Almanya'da hemen her kente yayılan Türkler ve hemen her alanda faaliyet gösteren Türk işletmeleri, günümüzde de ekonomik açıdan büyük bir katkı sağlamaya devam etmektedir.

Türk İşletmelerinin Dış Ticarete Katkısı

Almanya, Türkiye'nin gerek ihracatında gerekse ithalatında en önemli ortakların başında gelmektedir. Bu durum, uzun yıllardır geçerliliğini korumaktadır. Türkiye'de 120 bin ihracatçıdan 20 bini Almanya ile ticaret yapmaktadır. Bu tablo, her 6 ihracatçımızdan birinin Almanya ile çalıştığı anlamına gelmektedir (Gültepe, 2024). Türkiye ile Almanya arasındaki 2023 yılına ilişkin dış ticaret verilerine baktığımızda da iki ülke arasındaki ticari ilişkinin boyutlarını daha net bir şekilde görebiliriz. DEİK'in verilerine göre 2023 yılında ülkemizin Almanya'ya ihracatı 21.079 milyon dolar olurken Almanya'dan ithalatı 28.683 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Mayıs 2023 ile Nisan 2024 arasındaki dönemde Türkiye'nin Almanya'ya ihracatı 20.678 milyon dolar olurken Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı 28.451 milyon dolar seviyesinde olmuştur. İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2015 yılında 37,2 milyar dolar seviyesinden 2023 yılında 49,8 milyar dolar olurken Mayıs 2023 ile Nisan 2024 arasında 49,1 milyar dolara gerilemiştir (DEİK, 2024).

Türk işçilerin ve işletmelerinin Almanya'daki güçlü varlığı, Türk turizmine de önemli katkılar sağlamaktadır. Bu ülkenin çeşitli kentlerine yayılmış lokantalarda Türk mutfağı ve ürünleriyle tanışan Almanlar, ülkemize ilgi duymaktadır. Türkiye Otelciler Federasyonu'nun (TÜROFED) verilerine göre Almanya'dan ülkemize gelen turist sayısı 2019 yılında 5 milyon iken salgın ile 1,1 milyona gerilemiş, 2021 yılında 3.085.215'e, 2022 yılında 5.679.194'e yükselen turist sayısı 2023 yılında 6.193.259 olmuştur. 2023 yılı verilerine göre, Almanya, 6.313.675 turist gönderen Rusya

Federasyonu'ndan sonra ülkemize en çok turist gönderen ülke konumundadır (TÜROFED, 2024).

Türk Girişimciler İçin Riskler ve Fırsatlar

Geçmişten günümüze gelinen noktada Almanya'daki Türk girişimciler açısından büyük bir başarı söz konusudur. Görünen o ki, başarılar devam edecek, Türk toplumunun ve Türk işletmelerinin gelecekte etkisi ve gücü artacaktır. Ancak tüm olumlu gelişmelere rağmen gelecek Türk işletmeleri açısından önemli riskler de vardır. En önemli sıkıntılardan biri Türk işletmelerinin yoğun olarak faaliyet gösterdikleri bazı sektörlerde çetin bir rekabetin olmasıdır. Finansal kaynakları daha büyük işletmelerle rekabet etmekte zorlanan Türk şirketlerinin pazar payının azalması, bir sonraki aşamada ise piyasadan çekilmesi riski bulunmaktadır. Türk işletmelerinin bu duruma hazırlıklı olması, önlemler alması ve birleşmeler dahil olmak üzere yeni çözümler bulması gerekmektedir.

Özellikle gastronomi ve perakende gıda ticareti sektörlerinde faaliyet gösteren işletmelerin giderek kızışan rekabet nedeniyle yenilikçi fikirlere yönelmesi, pazarlama stratejilerini, ürün ve hizmet konseptlerini geliştirmesi kaçınılmaz görünmektedir. Dördüncü nesil Türk girişimcilerin bu sorunlara çözüm getirme ihtimali yüksektir.

Dünyanın en güçlü ekonomilerinden birine sahip olan Almanya, yeşil ve sürdürülebilir teknolojilerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. Türk girişimciler, Almanya'nın mühendislik ve üretim becerisinden yararlanabilir. Bu noktada Türk işletmelerinin dijitalleşmeye dönük çalışmalar yapması, yapay zeka uygulamalarından yararlanması gelecekte ortaya çıkması muhtemel problemlerin daha kolay aşılmasını sağlayabilir. Türk işletmelerinin AB ülkeleri dışına açılması, yeni ticari anlaşmalar yaparak pazarını çeşitlendirmesi gerekir. Böylece Almanya ve yakın ülkelere olan bağımlılıkları da azalacaktır. Öte yandan enerji sorunu giderek derinleşmektedir. Türk işletmeleri, son yıllarda yenilenebilir enerjiye büyük yatırımlar yapan Almanya'nın bu faaliyetlerini yakından izlemelidir. Türk girişimcilerin bu alanda yatırım yapması, rekabet gücünü arttıracaktır (DEİK, 2024, s. 7).

Türk firmalarının Türkiye ile daha koordineli ve planlı bir çalışma yapması, ithalatını buna göre dizayn etmesi, maliyetleri düşürme açısından büyük önem taşımaktadır. T.C. Merkez Bankası ve Türk bankalarının ve Hükümet'in bu konuda destekleyici

programları harekete geçirmesi halinde, Almanya'daki Türk şirketlerinin gücü daha çok artacak, Türk ekonomisi daha fazla fayda sağlayacaktır.

Sosyal Yapıdaki Dönüşüm

Bugün artık Federal Almanya'da Türk işçileri, “misafir işçilik”ten, “ev sahibi” veya yaygın ifade ile “Almanyalı Türkler” konumuna geçmiştir. Bu olguyla birlikte Türklerin Almanya'daki ekonomik, sosyal ve siyasi tercihlerinde de dikkate değer değişiklikler ortaya çıkmıştır. Türk toplumu, Alman ekonomisi için vazgeçilmez hale gelmiştir. Almanya'da yaşayan Türk kitlesinin tasarruf ve tüketim eğilimleri, özellikle 1980'li yıllardan sonra belirgin olarak değişmiştir. Nitekim Türkler 1975–1978 yıllarında net gelirlerinin %45'ini tasarruf etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise tasarruf eğilimleri düşmeye başlamıştır. Nitekim 1979-1981 yılları arasında tasarruf oranı %35'e, 1983 yılında %24'e, 1984 yılında %19'a, 1986 yılında %16'ya kadar düşmüştür (TÜSİAD Raporu, 1988). Belirtmemiz gerekir ki, Türk toplumu zorlukla sağladıkları bu tasarrufların büyük bir kısmını ana vatana göndermiştir. Türk tüketicilerin başta otomotiv ve mefruşat olmak üzere birçok ürüne/mala talepleri artmıştır. Türkler'in çeşitli markalara olan ilgisi Alman toplumu ile büyük ölçüde aynı düzeye gelmiştir (Şen, 2017). Genel olarak Türk toplumunun daha dar anlamda ise Türk girişimcilerinin tasarruflarını Almanya'da değerlendirme, yatırımlarını bu ülkede yapma eğilimi güçlenmiştir. Daha önceki yıllarda Türkiye'de bir konut edinmek, önemli bir hedefti. Şimdi ise Almanya'da bir konut edinmek, bir konut satın almak öncelikli hedefler arasında girmeye başlamıştır. Türkler, yatırımlarını daha çok Almanya'da yapmaya başlamıştır. Bu durum, Türkler'in bu ülkede kalıcı hale geldiğinin bir göstergesidir. Bu tercihin bir sonucu olarak Türk vatandaşlığını sürdürmekle birlikte Alman vatandaşlığına da geçenlerin sayısı artmıştır.

1960 yılından bugüne gelinen süreçte Türk toplumunun profilinde köklü bir dönüşüm ve değişim yaşanmıştır. İkinci ve üçüncü kuşak Türkler arasında kendi işlerini kurarak patron olanların sayısında gözle görülür bir artış yaşanırken, kültürel ve siyasi alanda da önemli bir yükseliş söz konusudur. Almanca yazan kültür-bilim insanları, üniversitelerde ders veren Türk akademisyenlerin yanı sıra sanat dünyasındaki Türklerin sayısı da sürekli artmaktadır. Bugün Alman bürokrasisinde, güvenlik teşkilatlarında görev yapan Türkler vardır. 2019 yılında yapılan yerel seçimler sonucunda Belit Onay, Hannover Büyükşehir Belediye Başkanı olmuştur. Onay,

Almanya tarihinde Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen ilk Türk kökenli siyasetçi olarak tarihe geçmiştir (Başay & Tan, 2019). Alman Parlamentosu'nda bir önceki seçimde 14 Türk milletvekili bulunurken, 2021 yılında yapılan genel seçimlerde 18 Türk milletvekili parlamentoda görev yapmaya başlamıştır (Can, 2021). Almanya'da 2013 yılından kurulan hükümette ilk defa bir Türk bakan yer almıştır. 2021 yılında yapılan Federal Almanya seçimleri sonrasında kurulan Sosyal Demokrat Parti, Yeşiller Partisi ve Hür Demokrat Parti'nin koalisyon hükümetinde Cem Özdemir, Gıda ve Tarım Bakanı olarak atanmıştır (Euronews, 2021). Özdemir, bakanlık görevine halen devam etmektedir. Özetle Türkler, bürokraside de siyasi alanda da giderek daha etkin olmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere Almanya'daki Türk toplumunun yapısı, tekdüze bir işçi tabakasından çok boyutlu bir topluluğa dönüşmüştür. Tüketim davranışları ve tasarruf oranı, artan eğitim düzeyi ve sürekli düzelen Almanca bilgisi, toplumsal örgütlenme ve Alman siyasi partileri içerisinde giderek artan politik angajman, fakat bütün bunların da ötesinde, kalıcılık konusunda yapılan kamuoyu yoklama sonuçları bir hususu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır: Almanya'daki Türk toplumunun çoğunluğu yaşam merkezini artık yeni vatanında görmektedir. Türk toplumu 60 yıllık süreç içinde genç, dinamik ve sosyal açıdan çok katmanlı bir grup haline gelmiştir (ATİAD Raporu, 2010, s. 11).

Türk girişimciliğinin bugünkü tablosu, 1960-1970 dönemindeki yapıya oranla belirgin değişiklikler göstermektedir. Mali yapısı ve istihdam sayısı bakımından gözle görülür bir hacme ulaşan Türk şirketleri, "etnik girişimcilik" aşamasını çoktan geride bırakmış, uluslararası pazarlara yönelik olarak da faaliyet gösteren, ürün ve hizmet çeşitliliğine yönelmiş işletmelere dönüşmüşlerdir. Bu firmalar artık turizm, tekstil veya hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türklere yönelik iş alanları ise bir hayli düşük paya sahip bulunmaktadır. Türk firmalarının çoğunluğunu oluşturan küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, hala yerel/bölgesel pazarlarda hizmet vermektedir. İşletmelerin daha büyük bölümü ise, mallarını ve hizmetlerini her türlü müşteri grubuna sunmaktadırlar.

Bazı Türk şirketleri ise günümüzde iki ana piyasada, yani hem Almanya'da hem de Türkiye'de varlık göstermektedir. Bunlar, her iki ülkedeki hukuksal ve mali yapılanma imkanlarından yararlanmaktadır. Bunların pazarlama ve satın alma politikaları,

uluslararası niteliktedir. Bu durum işletmelere birçok açıdan esneklik sağlamaktadır. Bu firmaların ana pazarları dışında varlık göstermeleri de artık normal karşılanmaktadır. Örneğin tekstil sektöründe pazarlama faaliyetleri çoğu kez Almanya'ya komşu olan ülkelere de yayılmıştır (ATİAD Raporu, 2010, s. 13).

Özetle Türk toplumu, Alman ekonomisi için vazgeçilmez hale gelmiştir. Almanya'da yaşayan Türk kitlesinin tüketim eğilimleri büyük ölçüde artmıştır. Türkler iş gücü, tüketici, girişimci olarak Almanya'nın ekonomisine önemli bir katkı sağlarken, siyasi alanda da önemli bir rol almaya başlamıştır. Türk toplumu, bugün Almanya'da önemli bir ekonomik güçtür, aynı zamanda Türkiye'nin Batı dünyasındaki çok önemli bir lobi gücüdür.

Sonuç ve Öneriler

Türkiye ve Almanya arasındaki yakın ekonomik ilişkiler, iki ülke arasındaki sağlam köprünün taşıyıcı kolonlarını oluşturmaktadır. 19. yüzyıldan beri süren dostane ve geleneksel ilişkiler, günümüze kadar artarak yoğunluk kazanmıştır. Bu tablonun oluşmasında, Türk kökenli Almanlar veya Türk vatandaşları tarafından Almanya'da kurulan 100 bini aşkın şirketin etkisi vardır. Buna Türkiye'de bulunan çok sayıda Alman şirketin yatırımlarının payını da eklemek gerekmektedir.

Türk toplumunun ve Türk girişimcilerin Almanya'da 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren başlattıkları şirketleşme çabaları, sonraki yıllarda artan bir seyirle devam etmiştir. Türk girişimcilerinin sayıları, yatırım miktarı, cirosu ve istihdamıyla ilgili özellikle Türkiye Araştırmalar Merkezi, uzun yıllar kapsamlı araştırmalar yapmış ve yayınlamıştır. Aynı şekilde Avrupa Türk İş adamları Derneği (ATİAD) da KPMG gibi uluslararası kuruluşlarla ortak çalışmalarını gerçekleştirmiş ve gelecekle ilgili tahminler yapmış, projeksiyonlar sunmuştur (ATİAD Raporu, 2010). Bu araştırmaların neredeyse tümünün ortak değerlendirmesi, Türk girişimcilerin gerek sayı gerekse ciro, yatırım ve istihdam bakımından artarak devam edeceği yönündedir. Seyahatlerimizde yaptığımız araştırmalarımız ve gözlemlerimiz, bu tahminleri teyit edecek niteliktedir. Hiç kuşku yok ki, Türk işletmelerinin Almanya'daki etkisi ve gücü önümüzdeki yıllarda artarak devam edecektir. Türk şirketleri hem Almanya ekonomisine hem de Türkiye ekonomisine önemli katkılar sağlayacaktır.

Almanya, Türkiye'nin en önemli ekonomik ortaklarından. İki ülke arasındaki köklü ilişkiler, Türkiye ve Almanya'ya sayısız fayda sağlamaktadır. Avrupa Birliği'ne tam üye olmak için 60 yıldır bekleyen Türkiye'ye Almanya'nın destek vermesi, iki ülkenin ekonomisini daha da geliştireceği gibi, ilişkilerin güçlenmesi bakımından da çok önemlidir. Türkiye'nin Almanya'daki genel olarak Türk nüfusuna, daha dar anlamda ise Türk girişimcilerine desteğini arttırması, geleceğimiz açısından yararlı olacaktır. Hükümetin bu noktada vergi ve sigorta başta olmak üzere cazip teşvikler vererek Almanya'daki Türk toplumunun tasarruflarını ülkemize kaydırması ve Türk girişimcilerinin yatırımlarının bir bölümünü Türkiye'de yapması sağlanmalıdır. Böyle bir hamlenin başarılması halinde, Türkiye'de yatırımlarla işsizliğin azalmasına katkı sağlanacak, ihracat zemini güçlenecek ve döviz açığı azalacaktır.

Türk girişimciler için Almanya'da risklerin yanı sıra büyük fırsatlar da söz konusudur. Giderek yaşanan Almanya'da işletmelerin vefat, sağlık sorunları veya ikinci kuşakların işleri devralmaması, Türk girişimciler için büyük fırsatlar yaratmaktadır. Bu işletmelerin satın alınması, Almanya'daki Türk varlığının ve Türk iş dünyasının daha güçlü ve etkin olmasına büyük katkı sağlayacaktır. Bu imkanların ve fırsatların iyi değerlendirilmesi, iki ülke arasında ticaret köprüsünü daha da güçlendirecektir. Bunun başarılması, Türkiye için yeni ve ciddi döviz girdisi anlamına gelecek, Almanya'daki Türk toplumu için istihdam fırsatı doğacaktır.

Almanya'daki Türk girişimciler, çok güçlü bir lobi, çok güçlü bir ekonomik yapı sunmaktadır. Türkiye ekonomisi için hayati derecede önem taşıyan Türk girişimciliğinin Almanya örneğini başka ülkelerde de göstermek ve çoğaltmak gerekmektedir.

Kaynakça

Abadan, N. (1964). *Batı Almanya'daki Türk işçileri ve sorunları*. Ankara: DPT Yayını.

Ana Britannica (1985). Cilt 11, s. 498, İstanbul: Ana Yayıncılık.

Apak, S. (1993). *Yurt dışındaki işçi potansiyeli ve Türkiye ekonomisi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Avrupa Türk İş adamları ve Sanayicileri Derneği (ATİAD) Raporu. (2010). *Almanya ve Avrupa'daki Türk kökenli girişimciler (1961-2010)* Frankfurt-New York.

- http://www.bteu.de/index/turk_kokenli_girisimciler_tr.pdf (Eriřim Tarihi: 07.06.2024).
- Aydın, A. K. (2020). Almanya yatırımcılar için çok büyük fırsatlar sunuyor. *Turcomoney Dergisi*, 9(115), 90-95.
- Aydın, F. (Ed.). (2014). *Uluslararası işgücü anlaşmaları*. Ankara: ÇSGB Yayını.
- Başay, E. & Tan, B. (2019, 10 Kasım). *Türk kökenli siyasetçi Almanya'da bir ilki gerçekleştirdi*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-kokenli-siyasetci-almanyada-bir-ilki-gerceklestirdi/1641114> (Eriřim tarihi: 17 Temmuz 2024).
- Can, F. (2021, 27 Eylül). Almanya seçimlerinde parlamentoya girmeyi başaran Türkiye kökenli adaylar kimler? <https://tr.euronews.com/2021/09/27/almanya-secimlerinde-parlamentoya-girmeyi-basaran-turkiye-kokenli-adaylar-kimler> (Eriřim tarihi: 27 Temmuz 2024).
- Coşkunarda, G. (2021, 28 Kasım). Misafirlikten ev sahipliğine... 60 yıllık göç hikayesi. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/misafirlikten-ev-sahipligine-60-yillik-goc-hikayesi-41948833> (Eriřim tarihi: 13 Temmuz 2024).
- DEİK (2024, 1 Haziran). Almanya bilgi notu. <https://www.deik.org.tr/uploads/almanya-bilgi-notu-haziran-2024-2.pdf> (Eriřim tarihi: 19 Ağustos 2024).
- Euronews. (2021, 25 Kasım). Cem Özdemir, Almanya'da yeni hükümetin tarım bakanı oldu. https://tr.euronews.com/2021/11/25/cem-ozdemir-almanya-da-yeni-hukümetin-tar-m-bakan-oldu?utm_medium=Social&utm_source=Twitter#Echobox=1637855855 (Eriřim tarihi: 13 Ağustos 2024).
- Gültepe, M. (2024, 25 Ocak). Almanya'ya ihracatın bu yıl 23 milyar dolara ulaşması bekleniyor. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/almanyaya-ihracatin-bu-yil-23-milyar-dolara-ulasmasi-bekleniyor/3118180>. (Eriřim tarihi: 23 Mayıs 2024).
- Höhne, J., Linden, B., Seils, E., & Wiebel, A. (2014, 16 September). *Die Gastarbeiter - geschichte und aktuelle soziale lage*, WSI Report.

- https://www.wsi.de/de/faust-detail.htm?sync_id=HBS-005908 (Eriřim tarihi: 07 Kasım 2024).
- İpekçi, A. (1967, 10 Temmuz). Bir hayal gerçekteřirken. *Milliyet*, s.1-7.
- Kıyağan, A. (2024, 2 Eylül). *İnsanoğlunun yol açtığı tarihin en büyük felaketi: 2. Dünya Savaşı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ayrimcilikhatti/dunbugun/insanoglunun-yol-actigi-tarihin-en-buyuk-felaketi-2-dunya-savasi/1821472> (Eriřim tarihi: 5 Eylül 2024).
- Kızılocak, G. (1996). *Dünden bugüne Almanya'da Türk serbest girişimciliği*. Köln: Önel Yayınevi.
- Koçak, B. & Kılınç, K. (1997). *Avrupa'nın Türk patronları-en üsttekiler*. İstanbul: Ekovitrin Yayını.
- Köksal, G. (2021, 2 Kasım). *Misafir olarak geldiler ama*. <https://www.birgun.net/makale/misafir-olarak-geldiler-ama-363934> (Eriřim tarihi: 7 Mart 2025).
- Mortan, K. (1982, 29 Mart). Boęulan Güç: Halk şirketleri. *Cumhuriyet*, s. 8.
- NTV. (2024, 28 Mart). *Solingen yangını kundaklama: 2'si çocuk 4 Türk öldü*. <https://www.ntv.com.tr/dunya/solingen-yangini-kundaklama2si-cocuk-4-turk-oldu,heAGYacG30KhZoNuVDk6OA> (Eriřim tarihi: 19 Ağustos 2024).
- Olpak, N. (2024, 27 Haziran). DEİK Toplantısı: *Türkiye-Almanya Diplomatik İlişkilerinin 100'üncü Yıl Dönümünde DEİK'ten Stratejik İş Birliği Hamlesi*. <https://www.deik.org.tr/etkinlikler-turkiye-almanya-diplomatik-iliskilerinin-100-uncu-yil-donumunde-deik-ten-stratejik-is-birligi-hamlesi> (Eriřim tarihi: 28 Eylül 2024).
- Pazarcık, Y. & Erol, M. (2018, 1 Eylül). İşçi Şirketleri: Türkiye'de Yerli Sermaye Oluřturma Çabalar. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (Özel Sayı 16), 105-138.
- Pazarcık, Y. (2019). Türkiye'de İşçi/Halk Şirketleri Sürecinin Türksan ve Hastař Vakaları Üzerinden İncelenmesi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(2),

- 191-212. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/934871> (Eriřim tarihi: 13 Temmuz 2024).
- Reyhan, C. (2005). Türk-Alman İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı (1878-1914). *Belleten*, 69 (254) 217-266. doi: 10.37879/belleten.2005.217. <https://belleten.gov.tr/tam-metin/3508/tur>
- Soydemir, S. & Akyüz, A. (2016). *Sermaye piyasası ve borsa, ekonomik analiz, kurumsal ve yasal yapı, tarihçe ve tanıklıklar (2. baskı)*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Statista.com (2023). *Anzahl der Ausländer aus der Türkei in Deutschland von 2001 bis 2023*. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/152911/umfrage/tuerken-in-deutschland-seit-2001> (Eriřim tarihi: 10 Temmuz 2024).
- şen, F. (2015). Almanya'da 37 bin iřletmenin cirosu 16 milyar euro'ya ulařtı. *Turcomoney Dergisi*, 4(59), 94-103.
- şen, F. (2017). Türkiye ve Almanya birbirine muhtaç. *Turcomoney Dergisi*, <https://www.turcomoney.com/turkiye-ve-almanya-birbirine-muhtac.html> (Eriřim tarihi: 8 Ağustos 2024).
- şen, F. Ulusoy, Y. & şentürk, C. (2008). *Avrupa birliği ve Almanya'da Türk girişimcilerin ekonomik gücü*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- şen, F. & Koray, S. (1993). *Türkiye'den Avrupa topluluęuna göç hareketleri*. Köln: Önel Yayınevi.
- şen, F., Öz, G. & İyidirli, A. (1996). *Federal Almanya'da Türklerin kültürel sorunları*. Köln: Önel Yayınevi.
- şentürk, C.. (2021, 1 Mart). Almanya ve Avrupa'da Türk girişimciliği: Bir bilanço. *Perspektif*. <https://perspektif.eu/2021/03/01/almanya-ve-avrupada-turk-girisimciligi-bir-bilanco> (Eriřim tarihi: 15 Mayıs 2024).
- Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED). (2024, Ocak-şubat). *2023 yılı turizm verileri*. https://www.turofed.org.tr/panel/upload_system/pages_file/86de6b7faaf393debd50ea1c7685a0fd.pdf (Eriřim tarihi: 20 Ağustos 2024).

<http://www.turksankagit.com/> (Eriřim tarihi: 7 Mart 2025).

TÜSİAD (1988). *F. Almanya'daki Türk İşadamlarının Ekonomik Potansiyeli ve Türk Ekonomisine Katkıları*. İstanbul: Yayın No: TÜSİAD-T/88.10.119.Wallraf, G. (1986). *En alttakiler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yalçındağ, M. A. (2024, 24 Eylül). *Türkiye ile Almanya arasında 60 milyar dolarlık ticaretin anahtarı yeni sektörler olacak*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turkiye-ile-almanya-arasinda-60-milyar-dolarlik-ticaretin-anahtari-yeni-sektorler-olacak/3339299> (Eriřim tarihi: 25 Eylül2024).

Yıldız, S. (2017). *Erkaufte Rückkehr? - Die Abwanderung türkischer ›Gastarbeiter/innen‹ aus Westdeutschland von 1973 bis 1984*. https://osnadoes.ub.uni-osnabrueck.de/bitstream/urn:nbn:de:gbv:700-201905271599/18/thesis_yildiz.pdf (Eriřim tarihi: 7 Mart 2025).

Yılmaz, C. (1993). Türkiye'de kırsal sanayinin desteklenmesi ve işçi şirketleri örneği. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1), 305-334.

Zeyrek, M. (2024, 28 Mayıs). *Almanya'da 31 yıldır dinmeyen acı: Solingen faciası*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanyada-31-yildir-dinmeyen-aci-solingen-faciasi/3232679> (Eriřim tarihi: 15 Haziran 2024).